

KOLABORACE KNĚŽÍ Z TĚŠÍNSKA S OKUPANTY V LETECH 1939-1945 V MATERIÁLECH POVÁLEČNÝCH SOUDŮ

Mečislav Borák

In: *Andros probabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků Prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. k jeho 70. narozeninám.* K vydání připravili Jiří Malíř a Pavel Marek. Brno - Olomouc, Matice Moravská - Univerzita Palackého 2005, s. 227-239. ISBN 80-86488-16-0, ISBN 80-244-0943-7.

Slovo původu latinského „kolaborace“ znamenalo kdysi společnou práci či spolupráci, což dnešní slovníky označují za výklad zastaralý a knižní. Od druhé světové války vnímáme spíše hanlivý význam tohoto slova, jímž je míněna „nečestná (obvykle dobrovolná) spolupráce (zjevná i tajná) s vládnoucím nepřítelem, s okupanty“, jimiž pro nás byli až do roku 1968 výhradně okupanti němečtí či nacističtí.¹ Kolaborace s těmito okupanty patřila k nejčastějším proviněním, projednávaným před poválečnými retribučními soudy a komisemi. Prorůstala všemi složkami společnosti na okupovaném území českých zemí a bylo by jistě nepřirozené, kdyby se církevního života té doby nijak nedotkla. Byla v něm však jevem spíše výjimečným, materiály poválečných soudů na Ostravsku se zmiňují jen o dvou případech kolaborace církevních představitelů. Oba se týkaly okupovaného Těšínska, katolické i evangelické církve. Než se s těmito případy blíže seznámíme, musíme si aspoň stručně připomenout specifičnost církevních, národnostních a okupačních poměrů na Těšínském Slezsku, neboť se v mnohém ohledu značně lišily od poměrů v jiných oblastech českých zemí.

Česko-polský spor o území Těšínska, rozhodnutý v roce 1920 arbitráží velmocí, znovu ožil v době mnichovských událostí na konci září 1938, pod jejichž tlakem přijala československá vláda ultimátum na odstoupení většiny území Těšínska Polsku. Šlo o široký příhraniční pás území, nazývaného Poláky „Zaolzie“ (Zaolží), s vysokým průmyslovým potenciálem dolů ostravsko-karvinského revíru a hutí, železáren a kovožávodů od Bohumína po Třinec.² Od října 1938 až do konce války v roce 1945 se toto území vyvíjelo mimo rámec českých zemí, neboť po necelém roce polského zaboru

¹ *Akademický slovník cizích slov.* Praha 1997, s. 396.

² Odstoupené území o rozloze asi 830 km² zahrnovalo celý politický okres Fryštát, téměř celý okres Český Těšín a několik obcí či jejich částí z okresu Frýdek. Viz GAWRECKI, Dan a kol: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000.* Opava 2003, s. 373.

se hned v prvních dnech války v září 1939 dostalo pod okupaci německou. Bylo začleněno přímo k Německé říši a zdejší převážně české a polské obyvatelstvo mělo být co nejdříve germanizováno.³ Vůči těm, kdo germanizaci odmítali, postupovaly okupační úřady mnohem brutálněji než v Protektorátu Čechy a Morava, proto i počet obětí okupace byl na Těšínsku mnohem vyšší než v jiných oblastech českých zemí. Zvláště Poláci byli vystaveni ostré perzekuci se zjevným genocidním záměrem.

Okupační poměry nepochybně ovlivňovaly i náboženský život obyvatel, kteří se hlásili převážně k vyznání katolickému, ale vzhledem k historickému vývoji Slezska byl zde i počet evangelíků poměrně vysoký.⁴ To platilo, na rozdíl od poměrů v Polsku, i pro místní Poláky. V době polského záboru Těšínska byly katolické farnosti připojeny k diecézi v Katovicích, po začlenění Těšínska do Říše jmenoval vratislavský metropolita svým zvláštním zmocněncem pro tuto oblast světícího biskupa Josefa Furcha.⁵ Místní evangelíci byli především augsburského vyznání, ale v jejich sborech docházelo již před válkou k národnostním konfrontacím mezi Němci, Poláky a Čechy, kteří vytvořili církev českobratrskou. Po záboru Těšínska se polské augsburské sbory „dobrovolně“ zřekly dosavadní autonomie a podřídily se konzistoři ve Varšavě, německé sbory v Bohumíně a Českém Těšíně musely podstatně omezit bohoslužby v němčině a českobratrské sbory byly zlikvidovány. Nebyly obnoveny ani za německé okupace, kdy byly evangelické sbory augsburského vyznání podřízeny konzistoři ve Vratislavi a do čela superintendantury v Těšíně byl jmenován Paul Zahradnik. Polští evangeličtí duchovní byli zproštěni svých úřadů a vypovězeni z far, čeští opustili Těšínsko již dříve.⁶

Nacistický totalitní režim bedlivě kontroloval veškeré společenské dění, proto existovaly referáty církevního dohledu i v organizační struktuře gestapa. Služebna gestapa v Těšíně podléhala řídicí úřadovně v Katovicích a církevní dohled byl soustředěn ve II. oddělení, jež se zabývalo vyšetřováním a exekutivou, v referátech II B 1-3 (po reorganizaci v roce 1943 ve IV. oddělení v referátech IV B 1-4). Zmíněné referáty

³ Před válkou zde žilo asi 230 000 obyvatel, z toho 54% Čechů, 32% Poláků a necelých 8% Němců. V době polského záboru odešlo, mnohdy z donucení, asi 30 000 Čechů do vnitrozemí a mnozí další se přihlásili k polské národnosti. Po příchodu německých okupantů se většina obyvatel přihlásila k tzv. slezské národnosti (36,3%), zatímco k polské se hlásilo 23,9%, k české 21,5% a k německé 17,8% obyvatel. V průběhu války vzrostl počet osob, jimž byla prostřednictvím germanizační akce tzv. německé volkslisty podmínečně propůjčena německá státní příslušnost, na téměř 70% obyvatel Těšínska. Viz GAWRECKI, D. a kol., s. 376, 386.

⁴ Např. v politickém okrese Český Těšín bylo před válkou 50,45% katolíků a 45,06% evangelíků, v soudním okrese Jablunkov evangelíci dokonce mírně nad katolíky převažovali. Viz BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Sv. XV. Olomouc 2000, s. 111.

⁵ Mezi československými Poláky bylo před válkou 60,9% katolíků a 36,3% evangelíků. Viz SIWEK, Tadeusz, ZAHRADNIK, Stanisław, SZYMECZEK, Józef: *Polská národní menšina v Československu 1945-1954*. Praha 2001, s. 13, 21.

sledovaly politickou činnost katolického duchovenstva, protestantů, adventistů, svědků Jehovových (označovaných jako Bibelforscher, vykladači Písma svatého), svobodných zednářů a židů.⁷ V Těšíně vedl referát církevních záležitostí zprvu vrchní kriminální asistent Bernhard Asmus, od května 1940 až do konce války kriminální asistent Karl Eichler (s přestávkou v době od léta 1941 do léta 1943, kdy působil v referátu sledujícím porušování pracovní morálky a církevní referát vedl zřejmě znovu B. Asmus).⁸ Právě Eichler byl jedním z mála příslušníků těšínského gestapa, kteří byli po válce dopadeni a potrestáni.⁹

Při vyšetřování Eichler vypovídal mj. též o tom, jak si počínal při řízení církevního referátu a kdo z církevních představitelů s gestapem spolupracoval. Údajně převzal po svém předchůdci Asmusovi jeho agenty – katolické kněze Aloise Slowika z Petrovic, Erwina Madeckého z Těšína, Franze Topiarze a jeho bratra Teofila, který se stal kuchařem v Grandhotelu v polském Těšíně. Uvedl rovněž, že farář Wilhelm Bartella, původem od Opolí, pracoval jako konfident nejen pro Asmuse, ale i pro Simona Röckla, vedoucího zpravodajského referátu těšínského gestapa, který řídil celou síť konfidentů. Právě u Bartelly na faře v Dolní (tehdy Německé) Lutyni sloužili všichni zmínění jako kaplani. Nejprve Slowik, který přinášel ústně i písemně zprávy o názorech katolické církve na různé otázky a informoval o tom, co se děje ve vřatislavském arcibiskupství a o čem píše jejich interní věstník. Když byl v roce 1943 Slowik povolán k vojenské službě, přišel místo něj Madecki a podával stejné informace. Po něm pak přišel Franz Topiarz,

---

⁶ *Stát, církev a národ v československé části Těšínského Slezska (1945-1953)*. Ed. Józef SZYMECZEK. Bibliotheca Tessinensis II, Seria Bohemica 1. Český Těšín 2004, s. 26-27.

⁷ KONIECZNY, Alfred: *Organizacja katowickiego gestapo w latach 1939-1945*. Studia Śląskie, t. 9. Katowice 1965, s. 317-318.

⁸ BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa. Nacistické válečné zločiny na Těšínsku*. Ostrava 1990, s. 230, 285; Zemský archiv (dále ZA) Opava, fond Mimořádný lidový soud (dále MLS) Moravská Ostrava (1945-1948), sign. Ls 119/45, protokol s Karlem Eichlerem ze 28.8.1945.

⁹ Karl Eichler (*17.11.1913 Neumark, o. Lübau, západní Prusko – †4.3.1946 Český Těšín). Vyučil se strojním zámečníkem, v letech 1934-1938 sloužil u leibstandarty SS v Berlíně. Absolvoval školu gestapa, po obsazení Sudet byl zařazen ke gestapu v Opolí a služebně přidělen k pohraniční policii v Hindenburgu (dnes Zabrze). Po vypuknutí války sloužil u gestapa v Čenstochové a v Kielcích, v květnu 1940 přišel do Těšína, kde sloužil až do 1. května 1945. Toho dne s dalšími úředníky těšínského gestapa nastoupil evakuaci přes Frydek, Olomouc, Svitavy a Tábor na jihozápad Čech, kde se u Strakonice vzdali americké armádě. V zajateckém táboře byl náhodou poznán bývalými ruskými zajatci a 30.6.1945 byl vydán do ČSR. Přes Jindřichův Hradec a Brno se vrátil do Českého Těšína. Byl obviněn z aktivní účasti na několika veřejných popravách a likvidačních akcích gestapa a postaven před ostravský Mimořádný lidový soud, který jej 4.3.1946 na výjezdním zasedání v jednacím sále městské radnice v Českém Těšíně odsoudil k trestu smrti; téhož dne byl na dvoře radnice popraven. Viz BORÁK, Mečislav: *Zločin v Životičích*. 2. vyd. Ostrava 1984, s. 93, 119; BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Ostrava 1998, s. 2

který se svým bratrem Teofilem pracoval pro Asmuse; proto prý o obsahu jejich spolupráce s gestapem Eichler nic nevěděl, což se týkalo i faráře Bartelly.¹⁰

Ze všech uvedených osob se po válce na našem území nacházel pouze *Franz Topiarz* a jako jediný z nich byl zatčen a vyšetřován, i když nikoliv pro kolaboraci s nacisty, ale pro konkrétní udání. Souzen byl až po 32 letech, a opět ze zcela jiných důvodů. Pokusíme se nahlédnutím do soudních spisů tento spletitý případ osvětlit.

Franz Topiarz¹¹ byl zatčen 6. června 1945 v Dolní Lutyni na základě oznámení báňského úředníka Jana Gila z téže obce, který jej obvinil, že svým udavačstvím způsobil tragédii celé jeho rodiny až do třetího pokolení. Od října 1942 do července 1943 (nejčastěji v únoru a březnu) bylo zatčeno celkem 27 příslušníků rodiny Gilových a jejich příbuzných.¹² Nikdo z nich nebyl souzen, přesto prošli mnoha věznicemi a koncentračními tábory, v nichž manželka a dcera Jana Gila zahynuly. Všichni byli údajně zatčeni jako rukojmí – příbuzní Jana Gila, který měl schvalovat atentát na říšského protektora Heydricha. Na Těšínsku nemá tento případ obdoby, mnohem častěji než Češi zde byli zostřené perzekuci vystavováni Poláci, pro něž bylo zavedeno i speciální trestní právo. V dochovaných záznamech těšínské věznice, jež sloužila i jako vazební věznice gestapa, byla u vězňů jako příčina zatčení uvedena „příprava velezrady“ a „protistátní propaganda“, nejčastěji však rovnou „pročeská propaganda“ nebo „česká propaganda“.¹³ Je pravděpodobné, že Jan Gil jako aktivní funkcionář českých spolků, který odmítl zápis do německé volkslisty a raději jezdil denně za prací do protektorátní Ostravy, musel být trnem v oku místním nacistům. Prý ho dokonce nazývali „lutyňským

---

¹⁰ ZA Opava, fond MLS Moravská Ostrava, sign. Ls 119/45, protokol s Karlem Eichlerem ze 23.7.1945 a 28.8.1945. Jména konfidentů uváděl Eichler shodně v mnoha dalších protokolech, jež s ním byly sepsány, od prvního ze 23.7.1945, pořízeného ještě v Jindřichově Hradci při předávání do ČSR a zapsaného v ruštině, až po jeden z posledních ze 7.2.1946, zapsaný německy s českým překladem. V některých výpovědích však zaměňoval jména bratrů Franze a Teofila Topiarzových, možná proto, že byli dvojčata. Viz Krajský soud (dále KS) Ostrava, sp. zn. T 3/76, sv. XI, s. 1395-1404.

¹¹ Franz Topiarz (*19.11.1911 Stanislavice, o. Karviná – †?). Jeho národnost je nejasná: pocházel z hornické rodiny, jež se před válkou aktivně hlásila k polské národnosti, za okupace přijal německou volkslistu, po válce se hlásil jako Čech (ve spisech je uváděn jako František), od roku 1946 žil v Polsku a od roku 1953 již trvale v Německu, kde získal občanství. Vystudoval polské gymnázium v Orlové, studoval teologii v Olomouci a Krakově, studia dokončil v teologickém semináři ve Vidnavě, kde byl v roce 1940 vysvěcen jako kněz. Působil pak jako kaplan v Těrlicku, Dolní Lutyni, Rychvaldu a na konci války v Jablunkově v klášteře alžbětinek. Viz KS Ostrava, sp. zn. T 3/76, sv. VIII.

¹² HILA, Emil, GIL, František: *Z dějin základní organizace Českého svazu bojovníků za svobodu Orlová-Lutyně a jejích členů*. Orlová-Lutyně 2003, s.34-40, 203-210. Šlo o rodiny Gilových, Balatkových, Ulmanových, Deptových, Szeligových, Jurankových, Wrožynových, Opuszyńských a Babiszových, rodina Pastuzkových po útěku před zatčením žila až do konce války v ilegality.

¹³ Archiwum Państwowe Cieszyn, fond Stammlager Teschen, sign. 441, 688-692, 957-960, 1837-1838, 2445-2449, 2556-2558, 2659-2660.

Benešem“. On sám viděl konkrétní příčinu svého zatčení v rozhovoru s knězem Topiarzem, s nímž otevřeně hovořil o následcích atentátu a průběhu války. I když při zatýkání obecní četník tvrdil, že příkaz k zatčení přišel telegramem z Ostravy, podle Gilova svědectví sepsaného ještě v dubnu 1945 v Buchenwaldu, bylo příčinou jeho zatčení udání učiněné knězem Topiarzem. Při výslechu na gestapu v Těšíně prý viděl protokol, ve kterém to bylo uvedeno. Vzkázal to tajně domů a byl krutě mučen, když na to gestapo přišlo.¹⁴ Po válce to řekl zatýkanému Topiarzovi do očí a ten se prý před svědky k udání přiznal, ale později začal svalovat vinu na svého představeného faráře Bartellu.

Vyšetřovatelé vyslechli několik svědků, kteří kněze Topiarze znali, ale nic podstatného nezjistili. Potvrdilo se pouze to, že Franz Topiarz i jeho bratr Teofil z polského Těšína měli dobré styky s příslušníky těšínského gestapa, stejně jako farář Bartella. Topiarz se tím mezi známými prý nijak netajil, vinu na udání Gila však popíral. Podle pátera Kazimíra Kuzmického, který v Dolní Lutyni působil jako kaplan po Topiarzovi, mu prý Topiarz už za války řekl, že Gila dal zatknout farář Bartella. Nakonec prý se Bartella s Topiarzem pohádali a oba z Dolní Lutyně odešli. Vyšetřování skončilo na mrtvém bodě, proto 12. července 1945 bohumínská pobočka Úřadu národní bezpečnosti v Moravské Ostravě případ postoupila Krajskému soudu „k posouzení“.¹⁵ Záznam státního zastupitelství z 5. srpna 1945 se zmiňuje o přípisu ostravské expozitury Zemského národního výboru, jež zřejmě za propuštění Topiarze intervenovala, takže soud rozhodl propustit obviněného na svobodu po uzavření písemného slibu, že se nebude vyhýbat dalšímu trestnímu řízení. V té době už patrně byl Topiarz na svobodě, neboť poznámka uvádí dobu jeho vazby od 6. 6. do 25. 7. 1945.¹⁶ Dodejme ještě, že první, ruský psaný protokol o výslechu Karla Eichlera, v němž se uvádí Topiarzova spolupráce s gestapem (což by možná mohlo změnit názor vyšetřovacích orgánů), byl podle razítka podatelny doručen Okresnímu soudu v Českém Těšíně až 27. 7. 1945.¹⁷

Nedlouho poté uprchl Topiarz do Polska, podle šetření se údajně nacházel v blízkosti hranic v Istebné (jiné zdroje uváděly Horní Líštnou). Pobýval prý též v Krakově a často navštěvoval svého bratra Teofila v Těšíně, kde se setkával s rodinou. Asi v roce 1949 zjistil J. Gil Topiarzův pobyt v Polsku a upozornil na to naše i polské vyšetřovací orgány, avšak nic se nestalo. Už první zápis prokuratury o Topiarzově pobytu

¹⁴ HILA, E., GIL, F., s. 53-83. Originál svědectví Jana Gila je uložen ve Státním archivu v Karvině.

¹⁵ KS Ostrava, sp. zn. T 3/76, sv. XI, s. 1409-112.

¹⁶ ZA Opava, fond Státní zastupitelství (dále SZ) Ostrava, Deník v trestní věci proti Františku Topiarzovi, sign. StL 74/45.

¹⁷ ZA Opava, fond MLS Moravská Ostrava, sign. Ls 119/45, protokol s Karlem Eichlerem ze 23.7.1945.

v Polsku z 8. 7. 1946 totiž připomínal, že Topiarz obvinění popřel a Gil má proti němu jen „domněnku“.¹⁸ V roce 1953 se Topiarzovi podařilo uprchnout z Polska do Spolkové republiky Německo, kde žil v Ittenhausenu, Waldstettenu a později na faře v Zephenhanu.

Na nedořešený případ už se dávno zapomnělo, když se po třiceti letech znovu objevil ve zcela nečekaných souvislostech. V tatranském hotelu Grand ve Starém Smokovci byl v květnu 1975 zatčen německý turista Jan Garba, původem z Třince, bývalý příslušník SNB, odsouzený v roce 1970 rozsudkem Vojenského obvodového soudu v Olomouci za zběhnutí do ciziny ke třem letům odnětí svobody nepodmíněně. Vyšetřovatelé Státní bezpečnosti se mu teď snažili prokázat § 105 – vyzvědačství. Měl pro německou rozvědku získávat československé občany, kteří přijížděli do Německa nebo Jugoslávie jako turisté, a dával jim špionážní úkoly, např. získat fotografie Jablunkovského průsmyku včetně tunelu, Dolu 1. máj v Karviné, budov se sídlem Veřejné bezpečnosti, státních a stranických funkcionářů atp. Nehodláme se tímto zjevně zveličeným „špionážním“ případem (vyšetřovací a soudní spisy mají celkem 13 obsáhlých svazků) blíže zabývat, jeho aktéři ostatně dosáhli v devadesátých letech oprávněné rehabilitace. Při vyšetřování však jeden ze zatčených Garbových spolupracovníků uvedl, že jej pro vyzvědačství získal farář Topiarz, pracující už od padesátých let nejprve pro americkou a pak pro německou rozvědku. Topiarz byl tedy přiřazen k podezřelým a 17. 6. 1976 bylo zahájeno trestní stíhání, byť v jeho nepřítomnosti. V rámci tohoto šetření se tak znovu připomněl i starý případ z doby okupace.¹⁹

Pro vyšetřovatele to sice byla jen vedlejší linie šetření, jež pouze dokreslovala profil podezřelého a nakonec ani nebyla zahrnuta do obžaloby, ale přesto vyslechli mnohé z dosud žijících svědků. Několik Topiarzových příbuzných shodně uvedlo, že jeho dobré styky s gestapem přispěly k tomu, že byl z koncentračního tábora Dachau propuštěn na svobodu jeho vzdálený bratranec kněz Jan Marosz. Společně se svou sestřenicí jeli tehdy přímo do tábora a podařilo se jim vězněného odvézt domů, kde po půl roce zemřel. Není vyloučeno, že k jeho propuštění mohla přispět nemoc, ale i v takovém případě bylo jistě zapotřebí mimořádné protekce. Podle některých svědectví napomohl Maroszovu propuštění i farář Bartella, který měl na gestapu ještě vlivnější

---

¹⁸ ZA Opava, fond SZ Ostrava, Deník v trestní věci proti Františku Topiarzovi, sign. StL 74/45.

¹⁹ KS Ostrava, sp. zn. T 3/76, sv. I-XIII (vyšetřovací spis VS-ČVS-0072/75).

kontakty.²⁰ Jedna Topiarzova příbuzná prohlásila, že měl už dříve nějaké spory s místním Čechem Gilem, ale už si nepamatovala, o co šlo. Podle několika svědků Topiarz před válkou vystupoval jako polský nacionalista, což jistě mohlo vést ke konfliktům.²¹ Další příbuzná, původem z polské Istebné, hovořila o podezření, jež se objevilo v souvislosti s Topiarzovými návštěvami v obci před razíí gestapa proti partyzánům, při níž byl zastřelen její bratr. Sotva však lze předpokládat, že by Topiarz mohl v Istebné po válce bydlet, pokud by takové podezření bylo opodstatněné.²²

Byli vyslechnuti rovněž dva Topiarzovi kolegové z církevních kruhů, kteří jej znali už od dob studia. Podle nich byl Topiarz „nestálé povahy, upovídaný a vytahovačný, nikdo jej nebral vážně“, rád se vychloubal a ve svých životních názorech a postojích se řídil heslem „kam vítr, tam plášt“. Farář Bartella, říšský Němec, prý někdy Topiarzovy naivity zneužíval a mohl to být právě on, kdo označil Topiarze za udavače. Podle jednoho nepřímého svědectví se prý Topiarz svěřil právě Bartellovi, o čem si s Gilem povídali, a udání pak zařídil Bartella.²³ K dokreslení Topiarzovy osobnosti jistě patří i okolnost, že celkem pět osob prohlásilo, že se jim Topiarz ke své spolupráci s gestapem přiznal, což ostatně potvrdila i výpověď příslušníka gestapa Eichlera. Ani jedno z těchto svědectví však Topiarzovu kolaboraci nespojovalo s udáním J. Gila.

Topiarzovo udavačství se tedy prokázat nepodařilo. Při hlavním líčení, konaném u Krajského soudu v Ostravě od 10. ledna do 2. února 1977, to však prokurátor ve své závěrečné řeči nebral na vědomí, když uvedl: „...bylo dostatečně objasněno a prokázáno, že obžalovaný František Topiarz byl konfidentem těšínského gestapa, a že na jeho rukou lpí krev řady osob z rodiny Gilových.“²⁴ Topiarzův obhájce JUDr. Blabla z advokátní poradny v Ostravě tento názor striktně odmítl s tím, že nebyla objasněna úloha faráře Bartelly, který mohl udání způsobit. Ve prospěch obžalovaného prý svědčila i okolnost, že jeho propuštění z vazby v létě roku 1945 se uskutečnilo na doporučení jistého sovětského důstojníka, což prý mohlo znamenat, že ve skutečnosti Topiarz pracoval pro odboj. Doklady pro takové tvrzení však spis neobsahuje, není písemně doložena ani ona tajemná intervence expozitury ZNV. Pouze ve zdůvodnění rozsudku se konstatuje, že k Topiarzovu propuštění došlo bez návrhu veřejného žalobce a že jeho cílem bylo zamezit Topiarzovu potrestání. Všechny podobné argumenty však obhájce odsunul

---

²⁰ Tamtéž, sv. VII, VIII, XIII.

²¹ Tamtéž, sv. VIII, XIII.

²² Tamtéž, sv. VIII.

²³ Tamtéž, sv. V, XII.

²⁴ Tamtéž, sv. XIII, s. 1944.

stranou oprávněným konstatováním, „že činnost Topiarze v době nesvobody není předmětem obžaloby.“²⁵ Proto se neobjevila ani v rozsudku, jímž byl Topiarz pro zločin vyzvědačství odsouzen v nepřítomnosti na 14 let odnětí svobody nepodmíněně. Je však zajímavé, že hlavní obžalovaný, po němž byl celý proces nazván „proti obžalovanému Janu Garbovi a spol.“, byl odsouzen jen na 12 let vězení (další dva obžalovaní na 8 let a 4 a půl roku vězení).²⁶ Zdá se tedy, že soud k válečné minulosti obžalovaného Topiarze, byť řádně neobjasněné, přece jen přihlížel.

Druhý případ kolaborace kněze projednávaný před soudem se týkal evangelického faráře *Paula Zahradníka*. Jeho příběh se od předchozího podstatně liší a názorně ilustruje, kam až může vést příliš úzké spojení církve s politikou.

Už jsme se zmínili, že hned po německé okupaci Těšínska byl do čela evangelické superintendantury v Těšíně jmenován Paul Zahradník.²⁷ S nacisty však začal úzce spolupracovat už mnohem dříve. Nejprve sympatizoval s proněmeckým hnutím šlonzakovců Slezské lidové strany Josefa Koždoně, později začal obdivovat program nacistů. Zdůvodňoval to těmito motivy: „Již od dětství jsem se vždy cítil Němcem. Sledoval jsem různá sociální hnutí ve světě, studoval jsem marxismus a musím říci, že Marxovy ideje nebyly u nás ani jinde ve světě uskutečňovány. Když nastalo národně socialistické hnutí v Německu, sledoval jsem to také a uznával jsem, že Hitlerovy ideje, co se týče sociálních otázek, jsou pro spravedlivé uspořádání lidské společnosti a vůbec státního zřízení vhodné. Když jsem později přečetl Hitlerův *Mein Kampf* nabyl jsem přesvědčení, že jeho program, co se týče sociálního uspořádání v německém národě, je skutečně dobrý.“ Hned po založení Sudetendeutsche Heimatsfront vstoupil v roce 1934 do jejích řad a byl zvolen prvním prozatímním předsedou ustavujícího výboru strany v Českém Těšíně. Zemské vedení strany v Šumperku však jeho volbu neschválilo, protože jako duchovní by prý neměl být politicky činný. Velmi se ho to dotklo a napsal přímo

²⁵ Tamtéž, sv. XIII, s. 1956, 1957, 1979.

²⁶ Tamtéž, sv. XIII, s. 1969.

²⁷ Paul Zahradník (*15.11.1893 Kojkovice, o. Český Těšín – †1969). Národnosti německé, za války přijal německou volkslistu II. Pocházel z polských rodičů a absolvoval polskou obecnou školu v Puncově, ale po smrti otce byl dán na výchovu ke strýci, který jej vychoval v německém duchu. Vystudoval německé gymnázium v Bílsku a teologii ve Vídni. Po návratu z italského zajetí 1. světové války působil krátce jako vikář v Moravské Ostravě a v letech 1920-1924 v Białé v Polsku. V dubnu 1924 byl povolán do Českého Těšína, aby zde zorganizoval nově zřízený evangelický sbor. Přispěl ke zřízení kostela Na Rozvoji a k připojení sboru k Německé církvi evangelické. Působil zde jako superintendant až do svého zatčení 22.5.1945, s výjimkou období od 9. srpna do počátku září 1939, kdy byl z Polska vypovězen. Po válce odsouzen u Mimořádného lidového soudu v Moravské Ostravě za propagaci a podporu nacismu na 17 let vězení, ale v roce 1949 byl propuštěn k odsunu do Německa. Viz *Stát, církev a národ v československé části Těšínského Slezska*, s. 25, 115.

Henleinovi, ale ten mu vůbec neodpověděl. Naopak zemský vedoucí Skomorowski mu na výtku, proč ve straně nemůže být farář, když je v ní plno židů odpověděl, že nebylo zjištěno, že by v jejich straně nějakí židé byli. Zahradník se přesto urazil a ve straně již aktivně nepůsobil, i když ho dál vedli jako člena. Zůstal však činným ve Svazu Němců a několika dalších německých spolcích.²⁸

Strana, mezitím přetvořená v Sudetoněmeckou stranu (SdP), si naň vzpomněla až v roce 1938, když se chystaly obecní volby. Vyhověl prý přání svých farníků, nechal se postavit na kandidátku SdP a byl zvolen do městského zastupitelstva. Strana henleinovců získala v Českém Těšíně celkem 38,5 % hlasů, dalších 12 % hlasů získala Koždoňova Schlesische Volkspartei, zatímco němečtí sociální demokraté jen 1 % hlasů. Proněmecký blok ta získal polovinu mandátů v městském zastupitelstvu (19 ze 36 mandátů).²⁹ Cestou na ustavující schůzi městského zastupitelstva kráčeli zastupitelé za SdP městem společně ve slavnostním průvodu a ve stranických uniformách. Oblekl si ji i farář Zahradník, který šel v první řadě průvodu. Měl zastávat funkci v městské školní radě.

Záhy však přišel Mnichov, Těšínsko bylo odstoupeno Polsku a Zahradník byl polskými úřady vyzván, aby odtud odešel. Protestoval u okresního hejtmána a slezského vojvody a jeho vystěhování bylo dočasně odloženo. Nezáskal však polské občanství a nesměl vykonávat svůj církevní úřad, až byl nakonec 6. srpna 1939 jako nežádoucí cizinec z Těšínska přece jen vyhoštěn. Uchýlil se do Moravské Ostravy, kde našel přístřeší na evangelickém farním úřadu. Do vypuknutí války už zbývaly jen tři týdny, stačil však ještě zajet do Berlína a intervenovat u nejvyšší církevní rady a nacistické ústředny Volksdeutsche Mittelstelle za to, aby obyvatelé Těšínska byli považováni za Němce. Také tento čin, který mohl ovlivnit formující se zásady národnostní politiky nacistů vůči slovanskému obyvatelstvu Těšínska, mu později připomenul rozsudek retribučního soudu.³⁰

Hned v prvních dnech války se na Těšínsko vrátil: „Asi za tři dny po okupaci Těšínska Němci, t. j. 3. 9. 1939, vrátil jsem se z Mor.[avské] Ostravy do Čes.[kého] Těšína a vykonal jsem první bohoslužbu. Hned nato jsem složil proslov na uvítání německé armády, který měl být přednesen na uvítací slavnosti města Těšína, avšak k tomu nedošlo. O proslov zažádal velitel města Těšína a nechal jej tiskem rozmnožit. Proslov

²⁸ ZA Opava, fond MLS Moravská Ostrava, sign. Ls124/45, protokol s Pavlem Zahradníkem ze 3.10.1945.

²⁹ NOSKOVÁ, Miroslava: *Českotěšínsko ve volbách v roce 1938*. Těšínsko, 41, 1998, č. 3, s. 28-29.

³⁰ Archiv Ministerstva vnitra Praha, sign. 305-898-4, Návrh na zahájení řízení před MLS v Ostravě proti Pavlu Zahradníkovi, s. 3,4; viz též *Stát, církev a národ v československé části Těšínského Slezska*, s. 113.

jsem složil z radosti a z vděčnosti nad tím, že mi bylo umožněno vrátit se do domova a do svého úřadu. Byl jsem tehdy na Poláky velmi rozezlen.“³¹

Onen proslov, nazvaný „Pozdrav osvoboditelům“, začínal těmito nadnesenými slovy: „Ještě před chvílí rdousil satanský přízrak tlukot našich srdcí, šklebily se na nás vraždychtivé tlamy, tisíce opustily svou vlast a my, kdož jsme tu zůstali, jsme byli prokleti, abychom hynuli v zoufalství smrti, v bídě a hanbě! A teď jste zde! Synové zářného Baldura! Vojáci Vůdce, vítězů, nositelé svobody, spasitelé před smrtí!“³²

Tím však Zahradnikovy veřejné projevy díky ještě neskončily: „Dne 10. 9. 1939 v neděli uspořádal jsem bohoslužbu na přivítání německých úřadů. Nechal jsem kostel udekorovat, kolem oltáře byly pověšeny prapory s hákovitými kříži, což provedli presbyteři a já jsem to schválil. U bohoslužby byl přítomen landrát Krüger. Uvítal jsem ho jakož i ostatní zástupce německých úřadů, přičemž jsem projevil radost a vděčnost nad tím, že jsem se mohl vrátit ke svému dřívějšímu povolání. Pokud si pamatuji, řekl jsem ve svém kázání, že Vůdce nás osvobodil z moci Poláků a jemu také vděčíme za svobodu. Ke konci byla zazpívána německá státní hymna *Deutschland, Deutschland über alles*, což varhaník přeložil polsky a hymna byla zpívána v obou jazycích.“³³

Ještě na podzim roku 1939 jmenovala nejvyšší církevní rada v Berlíně Zahradnika pověřencem pro evangelickou církev na východním Horním Slezsku v hodnosti seniora. Měl za úkol podávat do Berlína zprávy o stavu církevních záležitostí v těšínském a bílském okrese. Zároveň však stále ještě pomýšlel i na kariéru politickou. Opět se odvolával na přání svých farníků, kteří by ho prý rádi viděli ve funkci těšínského kreisleitra NSDAP. Otázku okresního vedoucího strany přijel do Těšína vyřešit župní vedoucí Fritz Bracht. I když Zahradnik později tvrdil, že nabízenou funkci sám odmítl kvůli neslučitelnosti církve s politikou, podle svědectví příslušníků těšínské služebny gestapa Asmuse a Eichlera tomu bylo právě naopak. Do funkce byl nakonec uveden Albert Smagon z Karviné. Zahradnik se rozhodnutím strany cítil velmi dotčen a poněkud se stáhl z veřejné politické činnosti.³⁴

Ve své církevní funkci dbal Zahradnik na zavedení německého jazyka do kostelů, podával německým úřadům zprávy o spolehlivosti některých osob, zvláště z církevních kruhů, podle pokynů z Berlína zařídil propuštění polských duchovních z jejich úřadů a farností. Při hromadném zatýkání polské inteligence na jaře roku 1940 v rámci tzv.

³¹ ZA Opava, fond MLS Moravská Ostrava, sign. Ls124/45, protokol s Pavlem Zahradníkem ze 3.10.1945.

³² ZAHRADNIK, Stanisław: *Niegodna droga ks. Pawła Zahradnika*. Zwrot, XLV, 1994, Nr 5, s. 24.

³³ ZA Opava, fond MLS Moravská Ostrava, sign. Ls124/45, protokol s Pavlem Zahradníkem ze 3.10.1945.

³⁴ Tamtéž, protokol s Karlem Eichlerem ze 21.9.1945.

mimořádné pacifikace, označované jako akce A-B (Aussenordentliche Befriedungsaktion), měl Zahradník na příkaz gestapa sestavit seznam 11 nespolehlivých polských farářů, kteří pak byli deportováni do koncentračních táborů. I když se o zhotovení seznamu příslušníci gestapa zmiňovali, nepodařilo se později podíl Zahradníka na zatčení kněží prokázat. Doznal se jen k tomu, že gestapu dodával čtvrtletní výkazy stavu farářů s označením národnosti, bez zmínek o jejich politické spolehlivosti. Naopak se prý zasadil o propuštění několika polských farářů, například Józefa Bergera, i když podle svědectví Bergerovy ženy takovou pomoc zprvu odmítal.³⁵

Referent gestapa pro církevní záležitosti Karl Eichler uvedl, že v posledních letech války Zahradníka několikrát vyšetřoval pro udání, že na pohřbech či bohoslužbách mluvil též polsky. Zahradník postupně ztrácel iluze o hodnotách nacismu i o německém válečném vítězství. Zůstal však ve své funkci až do konce, evakuoval s německými úřady do Nového Jičína až 1. května 1945, těsně před příchodem sovětských vojsk. Když přešla fronta, vrátil se 18. května zpět do Českého Těšína a 22. května byl zatčen.³⁶

Dne 4. prosince 1945 bylo proti Paulu Zahradníkovi před Mimořádným lidovým soudem v Ostravě zahájeno trestní řízení pro propagaci a podporu nacistického hnutí podle § 3 odstavce 1 dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. Už 16. ledna 1946 se odehrálo hlavní přelíčení. Proběhlo vcelku rychle, tři předvolaní svědci potvrdili své předchozí výpovědi a obžalovaný zopakoval, že do obecních voleb kandidoval za SdP „na výslovné přání věřících“, kteří chtěli mít na obci zastoupení evangelíků. Účast v průvodu SdP mu prý byla nařízena, stejně jako proslov k uvítání německých vojsk. Soudu bylo předloženo dobrozdání podepsané osmdesáti občany z Českého Těšína a okolních vesnic, v němž prohlašovali, že jim farář Zahradník za okupace nikdy neodmítl pomoc a mnohé z nich zachránil před uvězněním, nucenou prací v Německu či konfiskací majetku. Senát pod předsednictvím Ladislava Škorpila nakonec vynesl rozsudek – trest těžkého žaláře v trvání 17 let, z nějž si obžalovaný musí odpykat polovinu v nucených pracovních oddílech, a dále vyslovil ztrátu občanské cti navždy a propadnutí celého jmění ve prospěch státu.³⁷

Na rozdíl od mnoha jiných retribučních vězňů měl Paul Zahradník mimořádné štěstí, neboť namísto určených 17 let pobyl ve vězení jen zhruba tři roky. Už 19. února 1947 sděloval Místní národní výbor v Českém Těšíně, že nemá námitek proti jeho

³⁵ Tamtéž, protokol s Pavlem Zahradníkem ze 3.10.1945, s Karlem Eichlerem ze 21.9.1945, s Josefem Bergerem ze 20.9.1945.

³⁶ Tamtéž, protokol s Pavlem Zahradníkem ze 3.10.1945.

³⁷ Tamtéž, hlavní přelíčení a rozsudek.

propuštění za účelem odsunu do Německa. V té době byla zřejmě odsunuta jeho manželka Hildegarda a 17letý syn Havlad (nejstarší syn Helmut padl na frontě, prostřední Günter tam zůstal nezvěstný). Zdá se, že vzhledem k výši trestu byla žádost o propuštění podaná pouhý rok po odsouzení příliš předčasná. Novou žádost o povolení odsunu za rodinou do Německa si Zahradník podal 8. března 1949. Svým dobrozdáním přispěli mnozí jeho bývalí kolegové – děkan teologické fakulty Mistra Jana Husa v Praze Josef Lukl Hromádka, seniorátní úřad evangelické církve českobratrské v Šumperku i skupina evangelických duchovních z Těšínska. Hlášení z věznic, v nichž si odpykával svůj trest, většinou uváděla, že si vězněný uvědomuje svou vinu a lituje svých činů. Přípis ministerstva spravedlnosti ze 31. srpna 1949 nařídil, aby v Zahradníkově případě bylo upuštěno od výkonu trestu a vězněný byl 12. září 1949 předán Krajské správě Státní bezpečnosti v Praze k dodání do sběrného střediska v Chebu, ve Starém Klášteře, aby byl odsunut za svou rodinou do Německa.³⁸

Pouhé dva popsané případy kolaborace kněží s okupanty v době německé okupace Těšínska (a další tři naznačené ve výpovědích gestapa) jistě nemohou poskytnout komplexní pohled na tuto problematiku. Musíme však mít na paměti, že před poválečnými soudy, jež trestaly kolaboranty, se více podobných případů z Těšínska neprojednávalo, a že ani výpovědi pracovníka těšínského gestapa dohlížejícího na církve další případy neuvádějí. Z neúplných statistik obětí okupace a války naopak víme o tom, že v nacistických věznicích a koncentračních táborech bylo vězněno 20 katolických kněží z Těšínska (z toho 11 kněží bylo umučeno či usmrceno), svých úřadů bylo za války zbaveno 25 evangelických duchovních z Těšínska, a nejméně osm jich bylo vězněno v koncentračních táborech (tři z nich tam zemřeli).³⁹ Teprve vědomí této statistiky může obraz popisovaných válečných událostí učinit věrohodnějším.

---

³⁸ ZAHRADNÍK, S., s. 25; ZA Opava, fond MLS Moravská Ostrava, sign. Ls 124/45.

³⁹ Tamtéž, protokol s Josefem Bergerem ze 20.9.1945; ZAHRADNÍK, S., SZYMECZEK, J., s. 21, 22;

Resumé

KOLABORACE KNĚŽÍ Z TĚŠÍNSKA S OKUPANTY V LETECH 1938–1945 V MATERIÁLECH POVÁLEČNÝCH SOUDŮ

Poválečné soudy projednávaly pouze dva případy kolaborace kněží s nacisty v době německé okupace Těšínského Slezska. Katolický kněz Franz Topiarz z Dolní Lutyně byl důvěrníkem služebny gestapa v Těšíně a byl rovněž podezřelý z udavačství. Během vyšetřování však uprchl do Polska a odtud do Německa. Jeho případ se dostal znovu před soud až po třiceti letech, ale ani tentokrát se jeho vina neprokázala. Evangelický farář Paul Zahradnik byl funkcionářem nacistické strany a horlivě propagoval a podporoval nacismus i při výkonu své církevní funkce pověřence pro evangelickou církev ve východní části Horního Slezska. Po válce byl sice odsouzen k trestu mnohaletého vězení, ale už po třech letech byl propuštěn a vysídlen do Německa za svou rodinou. Mnohem častější než případy spolupráce duchovních s nacisty byla jejich perzekuce způsobená nacistickým režimem: věznicemi a koncentračními tábory prošlo asi 30 katolických a evangelických kněží z Těšínska a mnozí z nich byli umučeni.